

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Rodina, děti, mládež v ORP Hořovice: Analýza potřeb z pohledu sociálních pracovníků a poskytovatelů sociálních služeb

Mgr. Petra Klvačová Ph.D.

Tato analýza vznikla v rámci projektu Aktualizace komunitního plánu sociálních služeb města Hořovice a spádových obcí na období 2020-2024, který je financován z ESF prostřednictvím Operačního programu Zaměstnanost.

ŘÍJEN 2019

zpracovalo: CPKP střední Čechy

Obsah

1	Úvod	3
2	Metodologie	3
3	Vymezení cílové populace	4
4	Analytická část	4
4.1	Problémy bydlení	4
4.2	„Sociální nezkušenost“	5
4.3	Majetkové problémy a zadluženost	5
4.4	Chybějící služby pro rodiny s dětmi.....	6
4.5	Podpora dětí z nízkopříjmových rodin	7
4.6	Spolupráce se školami	9
4.7	Sociální odbor.....	11
4.8	Spolupráce mezi poskytovateli SSL	13
4.9	Podpora rodin ze strany obcí	13
5	Shrnutí hlavních zjištění	14
6	Použitá literatura a odkazy	15

1 Úvod

Jaké jsou hlavní problémy rodin s dětmi, s nimiž se ve své každodenní praxi setkávají sociální pracovníci a další odborníci na Hořovicku? Které z těchto problémů se daří řešit v rámci jejich odbornosti a kompetence a které problémy přesahují možnosti jejich působení a rozhodování? Mění se v posledních několika letech problémy, s nimiž se rodiny na sociální pracovníky obracejí? Mění se skladba klientů, jejich charakteristiky?

Jak sociální pracovníci vnímají vzájemnou spolupráci různých odborníků a institucí v oblasti podpory rodin s dětmi v ORP Hořovice? Jak podle nich funguje spolupráce s odborníky a institucemi mimo oblast sociálních služeb, tedy například se zástupci obcí či vzdělávacích institucí? Jak prakticky probíhá spolupráce odboru sociálních věcí a zdravotnictví a jednotlivých neziskových organizací při řešení konkrétních situací? Cílem následujícího textu je odpovědět na uvedené otázky a současně navrhnout některá dílčí doporučení.

2 Metodologie

V textu vycházíme zejména z individuálních a skupinových rozhovorů se zástupci poskytovatelů sociálních a návazných služeb a z rozhovorů s pracovníky Odboru sociálních věcí, zdravotnictví a školství MěÚ Hořovice (OSVZaŠ, v textu používáme kratší označení „sociální odbor“). Rozhovory jsme vedli celkem s 20 respondenty, kteří působí v ORP Hořovice nebo v sousedním ORP Beroun. Odpovědi respondentů byly zaznamenány přímo v průběhu rozhovorů do notebooku a následně po jejich skončení doplněny a jazykově a stylisticky upraveny tak, aby měly podobu tzv. terénních poznámek. Celková délka zaznamenaných rozhovorů představuje 20 hodin. Rozhovory byly vedeny s oporou v kvalitativní výzkumné metodologii, jednalo se o polostrukturované rozhovory. To znamená, že rozhovory byly vedeny podle předem připraveného scénáře, který obsahoval jak otázky společné pro všechny respondenty, tak otázky zohledňující konkrétní kompetence a každodenní praxi jednotlivých organizací a respondentů. Formát rozhovoru současně umožňoval přizpůsobit jeho vedení situaci konkrétního rozhovoru, tj. nechávali jsme respondentům prostor pro to, aby sami určili, které téma je z jejich pohledu významné a chtějí mu věnovat větší pozornost. Současně jsme dbali na to, aby jednotlivá připravená témata byla vždy během rozhovorů probírána.

Kromě rozhovorů s poskytovateli a pracovníky OSVZaŠ čerpáme také ze záznamu setkání pracovní skupiny věnované tématu Děti, rodina, mládež (12. 11. 2018) a z individuálních rozhovorů se starosty obcí na Hořovicku.¹ Zmíněné tematicky zaměřené pracovní skupiny se účastnili jednak zástupci hořovického sociálního odboru a jednak zástupci (zpravidla ředitelé) hořovických škol a některých dalších škol v území ORP Hořovice. Hlavním motivem setkání bylo navázání vzájemné spolupráce mezi zástupci škol a sociálními pracovníky odboru, neboť ten od roku 2018 převzal také agendu školství.

¹ Rozhovory se starosty probíhaly ve 12 obcích ORP Hořovice, mluvili jsme tedy téměř s třetinou starostů v území. Vzorek starostů byl pestrý v tom smyslu, že se jednalo o starosty menších i větších obcí ležících v různé vzdálenosti od centra, tj. Hořovic. Ve vzorku byli zastoupeni starostové (muži) i starostky (ženy). Starostové oslovených obcí hospodaří s různě velkými rozpočty, ve vztahu k sociální oblasti řeší často velmi odlišné problémy.

3 Vymezení cílové populace

Mluvíme-li o cílové skupině „rodina, děti, mládež“ v kontextu sociálních služeb a komunitního plánování SSL, máme na mysli především rodiny, které se z nejrůznějších důvodů dostaly do takové životní situace, která je pro ně obtížně řešitelná vlastními silami. Jsou to jednak rodiny samoživitelů, především matek samoživitelek, dále rodiny, které jsou zadlužené a mají často i několik exekucí, které nejsou schopny splácet. Může se jednat o rodiny, kde někdo z jejich členů byl nebo je vystaven domácímu či jinému násilí, nebo o rodiny, kde některý z jejich členů (obvykle otec) je ve výkonu trestu odnětí svobody. Dále to jsou rodiny, které z různých důvodů přišly o bydlení a dlouhodobě nejsou schopny si zajistit vlastní bydlení. Mnohé z těchto rodin řeší „výchovné problémy“ s dětmi, dostávají se do péče odboru sociálně-právní ochrany dětí, kurátora pro děti a mládež nebo sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi. V rodinách dochází často ke kumulaci více problémů najednou.

Laický pohled někdy na takové rodiny nahlíží jako na „problémové“, takové, které si svou situaci způsobily samy a nejsou ochotny ji řešit. Pohled odborníků, s nimiž jsme vedli rozhovory, je v tomto směru odlišný. Důvody, kvůli nimž se rodiny ocitají v pro ně neřešitelné situaci, bývají velmi rozmanité, ať už je to ztráta bydlení, zadluženost nebo komplikovaný rozvod rodičů, kvůli nimž vyhledají pomoc odborníků. Práce s některými rodinami je dlouhodobá a náročná a nemusí vždy vést k viditelnému zlepšení, v případech jiných rodin se naopak daří díky spolupráci s odborníky jejich životní situaci změnit k lepšímu. Následující text se snaží popsat jednak situace, kdy se na lokální úrovni daří rodiny podpořit a pomoci jim uskutečnit alespoň dílčí změny v jejich životě, a jednak situace, kdy se to naopak z různých důvodů zatím nedaří.

4 Analytická část

4.1 Problémy bydlení

Za jeden z klíčových problémů ve vztahu k rodinám s dětmi, které se ocitají v nepříznivé životní situaci, označovali sociální pracovníci z NNO i sociálního odboru, nedostatek dostupných bytů. Chybí bydlení pro rodiny s nízkými příjmy, například matky samoživitelky, pro matky s dětmi, které odcházejí z azylového domu nebo pro dospělé děti, které přicházejí z dětských domovů.

Často se jedná o rodiny, kde dospělí mají sice stálé zaměstnání, ale v něm tak nízké příjmy nebo jsou zadlužení nebo obojí. V takovém případě je pro ně nereálné získat byt za tržní nájemné.

Město Hořovice v současné době disponuje relativně malým počtem obecních bytů, které jsou určeny pro konkrétní cílové skupiny (senioři, lidé se ZP, nízkopříjmové rodiny). Za této situace jsou i lidé s nízkými příjmy odkázáni na to hledat si pronájem bytu za komerčních podmínek. V některých případech jim sociální pracovníci z organizací, které poskytují SSL, pomáhají hledat bydlení na volném trhu, přitom ale nespolupracují s ostatními obcemi v ORP nebo velkými firmami ohledně volných bytů. Využívají podpory některých nadací, která je určena na úhradu kaucí na nájem.

Současné podmínky v oblasti bydlení na území Hořovicka způsobují, že některé rodiny cirkulují po azylových domech a nemají možnost se z tohoto kruhu vymanit. Velká část všech rodin je navíc zadlužena, některé mají dluhy i vůči městu, což se může stát překážkou při rozhodování o jejich žádosti o byt.

4.2 „Sociální nezkušenost“

Častým problémem, se kterým se poskytovatelé sociálních služeb i pracovníci OSVZ ve své každodenní praxi setkávají, je „sociální nezkušenost“ některých klientů. Označení „sociální nezkušenost“ jsme si vypůjčili z rozhovoru s jednou respondentkou, jedná se tedy o autentické pojmenování problému. Vztahuje se k chybějícím sociálním dovednostem a návykům, jako je zkušenost pravidelného a každodenního zaměstnání, schopnost přečíst a porozumět úředním a právním dokumentům, schopnost plánovat delší budoucnost nebo schopnost promyšlet a posoudit důsledky vlastního jednání.

Podle většiny respondentů by se některé rodiny nedostaly do vážnějších problémů, kdyby měly ve svém dřívějším životě možnost osvojit si základní sociální kompetence – ať už ve vztahu k zaměstnání, k možným finančním půjčkám nebo k výchově dětí. Dnes mohou těmto rodinám alespoň zčásti pomoci doplnit si sociální kompetence některé sociální služby, jako např. sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi nebo v případě dětí nízkoprahová zařízení pro děti a mládež.

4.3 Majetkové problémy a zadluženost

Jedním z důvodů, proč se některé rodiny dostanou do péče sociálního odboru nebo sociálně aktivizačních služeb, jsou majetkové problémy a zadluženost. Z dostupných údajů Mapy exekucí vyplývá, že v rozmezí let 2016 a 2017, bylo ve městě Hořovice téměř 10 % obyvatel v exekuci.² Toto číslo je srovnatelné s celostátním průměrem (9,7 %), zároveň je vyšší v porovnání s celým územím ORP Hořovice (necelých 7 %). Alarmující je, že největší podíl z lidí v exekuci tvořili ti, kteří měli nikoli jednu, ale 3 až 9 exekucí současně. V Hořovicích i v celém ORP Hořovice se to týkalo v roce 2017 dvou pětín (40 %) lidí v exekuci.

V Hořovicích, resp. v celém ORP Hořovice až dosud nebyla k dispozici samostatná služba dluhového poradenství. Na Městském úřadu Hořovice nabízí 1x 14 dní bezplatné právní poradenství právnička, která také radí lidem v oblasti dluhů, její záběr je ale širší a současně je její kapacita omezená (i časově). Zájemci o dluhové poradenství tak byli často nuceni dojíždět jinam, především do Berouna, kde sídlí několik dluhových poraden. O náročnosti takového dojíždění hovořila v rozhovoru jedna z respondentek, pracovnice sociálně aktivizační služby:

„Co mi chybí na Hořovicku – dluhová poradna. Lidé mají dluhy, je pro mne přítěž vozit rodiny do Berouna. Sami si tam nedojedou, nemají peníze na cestu, špatné spoje, nebo nemají zodpovědný přístup k tomu tam dojet. Objednám je, když u toho jsou, když to hoří, dojedu tam s nimi, když jsou méně chápaví. Jde to ruku v ruce.“ (terénní poznámky, říjen 2018)

Horší dostupnost služby dluhového poradenství se někteří poskytovatelé snaží vyrovnat některými náhradními způsoby. Například sami absolvuji kurz dluhové problematiky, aby mohli alespoň v základních věcech poradit klientům s exekucemi, nicméně takové konzultace nemohou nahradit odborné

² Tato data jsou k dispozici na webu mapaexekuci.cz, který provozuje nezisková organizace Otevřená společnost společně s Ekumenickou akademií. Projekt čerpá z centrální evidence exekucí, kterou spravuje Exekutorská komora ČR. Součástí projektu je rovněž dluhové poradenství. Data za rok 2018 jsou aktuálně k dispozici pouze za vyšší celky (kraje, okresy), neboť údaje za jednotlivé obce a ORP zatím Exekutorská komora ČR neumožnila zveřejnit.

poradenství dluhové poradny či právníka. Azylový dům v Lochovicích pro své klienty i pro veřejnost příležitostně organizuje přednášky na toto téma, na které zvou externího lektora. Ten klientům rovněž vysvětluje, jak plánovat své finance.

Nově se situace v ORP Hořovice mění od poloviny října, kdy v Hořovicích zahájila činnost služba bezplatné právní poradny pro lidi v tíživé sociální situaci, kterou provozuje Charita Beroun. Právník bude pro sociálně potřebné občany Hořovicka k dispozici jednou v týdnu. Předmětem poradenství bude tzv. dluhové poradenství a veškeré záležitosti spadající do oblasti občanského práva. Dvouletý projekt Charity Beroun, v rámci kterého bude služba fungovat, podpořila Místní akční skupina Karlštejsko z prostředků Evropského sociálního fondu.

4.4 Chybějící služby pro rodiny s dětmi

Z pohledů poskytovatelů sociálních služeb i pracovníků sociálního odboru na Hořovicku zcela chybí některé služby pro rodiny s dětmi. Velmi podobná situace je i na sousedním Berounsku. Jedná se zejména o služby dětského psychiatra či dětského psychologa. V území chybí dětská diagnostika, což znamená, že rodiny musí v takových případech dojíždět, obvykle do Prahy. To s sebou nese velkou finanční i časovou náročnost, která dále komplikuje životní situaci rodin. Tyto zkušenosti potvrzují i samotní uživatelé těchto služeb, zejména z řad rodičů dětí se zdravotním postižením. V území dále chybí služby pro děti mladší 15 let, které jsou závislé na návykových látkách (jediná a nejbližší adiktologická poradna pro děti je v Kladně). Podle vyjádření pracovníků OSPOD chybí v území služby organizace, která by nabízela tzv. asistovaný styk, tedy setkávání nezletilých dětí s rodinnými příslušníky nebo blízkými osobami za asistence odborného pracovníka. Jedná se o situace při rozvodovém řízení nebo v případě dětí, které jsou v náhradní rodinné péči, a jejich kontakt s původní rodinou probíhá za asistence odborného pracovníka.

Část poskytovatelů zmiňovala jako potřebné služby pro „sociálně nezkušené“. Měli tím na mysli poradenství, které by bylo zaměřené na zlepšení orientace v každodenním životě, např. jednání na úřadech, hledání zaměstnání apod. Takové poradenství se uskutečňuje v rámci sociálně aktivizační služby, bylo by ale užitečné poskytovat ho více rodinám, i těm, které nejsou klienty žádné sociální služby. Jak uvádíme v předchozí kapitole, situace na Hořovicku se může v tomto ohledu zlepšit díky působení právní poradny Charity Beroun a díky pravidelným konzultacím externí právničky v prostorách MěÚ Hořovice.³

Pro některé rodiny je horší dostupnost služeb i v rámci ORP (v závislosti na místě, kde rodina žije), což opět představuje zvýšené náklady na čas i dopravu. Některé organizace se snaží hledat cesty, jak je v tomto podpořit, aby rodiny pomoc odborníků vyhledaly, zároveň mají zkušenosti s tím, že jejich klienti k psychologovi či do dluhové poradny zkrátka nedorazí. Podle některých respondentů by možným řešením bylo zřídit sociální fond pro jednotlivce na úrovni celého ORP, ze kterého by mohli žádat právě na příspěvky na dopravu.

³ Rozhovory s většinou poskytovatelů probíhaly během roku 2018 nebo začátkem roku 2019, kdy obě uvedené právní poradny ještě nefungovaly a nebylo tedy možné hodnotit jejich přínos.

4.5 Podpora dětí z nízkopříjmových rodin

Dalším významným tématem, které se opakovalo ve většině rozhovorů, zejména v těch se sociálními pracovníky a zástupci škol, bylo téma podpory dětí z nízkopříjmových či nefunkčních rodin. Některé rodiny nemají dostatek finančních prostředků pro potřeby dětí, nebo tyto potřeby nepovažují za důležité. Týká se to především pravidelných volnočasových aktivit (zájmové kroužky), školních akcí (lyžařský výcvik, výlet), v některých rodinách ale také plateb za stravování v mateřské, základní či střední škole. Kromě nedostatku financí, který negativně ovlivňuje běžný život dětí, zmiňovala velká část respondentů také nedostatečnou podporu dětí ze strany rodiny při vzdělávání a přípravě do školy.

Všichni respondenti se shodli v tom, že nedostatečnou finanční i sociální podporu v některých rodinách je vhodné a nezbytné vyrovnávat zvenku – přímo v rámci školy a během každodenního vyučování, s pomocí neziskových organizací (nejen sociálních služeb) či s podporou sociálního odboru a finančních příspěvků úřadu práce. Někteří respondenti poukazovali na to, že oni sami se snaží konkrétní děti například ve škole podporovat, zároveň vnímají osobní etický problém ve chvíli, kdy vidí, že rodiče vynakládají finanční prostředky ve svůj prospěch (obvykle cigarety či alkohol).

Nejsnáze je možné poskytnout dětem/rodinám podporu v případě stravování ve školním zařízení. V současné době existuje celá řada grantových projektů neziskových organizací i jednotlivých krajů a školy obvykle vědí, jak tyto programy mohou využívat. Ve školách, s jejichž zástupci jsme měli možnost mluvit, se liší počet dětí, které jsou z podobných programů podporovány, někde jsou to jen dvě nebo tři děti, v jiných školách podporu, tj. obědy zdarma, dostává kolem deseti dětí. Pouze v jednom případě uvedl ředitel školy, že jejich škola dotace na obědy nevyužívá, neboť školní jídelna funguje jako samostatná organizace a vedoucí jídelny nemá o spolupráci s některou z nadací nebo se Středočeským krajem zájem, není tomu nakloněna.

Pokud jde o podporu dětí při volnočasových aktivitách, je situace v rámci celého ORP, jednotlivých obcí a jednotlivých škol velmi rozmanitá. Některé obce poskytují například škole, jejíž jsou zřizovatelem, zdarma prostory tělocvičny či sokolovny. Sportovní aktivity pak může škola nabízet za relativně nízké částky nebo dokonce zdarma. Některé školy využívají pro financování kroužků různé nadační zdroje nebo nejnověji tzv. „šablony“, které jim umožňují přijmout i děti z rodin, které by na úhradu kroužků neměly peníze.⁴ Někdy mohou rodiny také požádat školu o osvobození platby za kroužek nebo za školní družinu. Jiné školy naopak nabízejí kroužky poskytované externí organizací za poměrně vysoké částky. Konkrétní forma podpory závisí vždy na zájmu a ochotě školy či obce podpořit nějakým způsobem dítě z nízkopříjmové rodiny, nejedná se o systémovou podporu, která by mohla zachytit všechny děti.

Podobná situace je v oblasti jednorázových školních aktivit, konkrétně se jedná o školy v přírodě, lyžařské výcviky, adaptační kurzy, zájezdy do zahraničí či jednodenní výlety. Spíše výjimečné jsou případy obcí, zřizovatelů škol, které nabídnou ředitelům finanční podporu takových aktivit pro děti, které by ji potřebovaly. V některých případech se daří podpořit konkrétní dítě ze systému sociálních dávek přes úřad práce, v některých případech se do procesu žádosti zapojují právě ředitelé škol, jindy pracovníci sociálního odboru. Stejně jako o financování volnočasových aktivit, ani u jednorázových akcí se nejedná

⁴ Jedná se o finanční podporu škol v rámci Operačního programu Výzkum, vývoj a vzdělávání.

o systémovou podporu v rámci celého území, která by zajistila všem dětem z nízkopříjmových rodin shodné podmínky. I tady záleží, v jaké obci rodina/dítě žije, do jaké školy dítě chodí.

V rámci pracovního setkání zástupců sociálního odboru a ředitelů škol v ORP Hořovice (listopad 2018) navrhla koordinátorka prevence kriminality MěÚ Hořovice, zda by možným řešením či prvním krokem k zavedení takového podpůrného systému mohl být vznik sociálního fondu pro celé ORP, ze kterého by mohly být hrazeny například kroužky pro některé děti. Tento návrh nebyl podrobněji diskutován, z odpovědí ředitelů škol, sociálních pracovníků i zástupců obcí lze usuzovat, že většina aktérů by měla zájem sdílet své praktické zkušenosti s podporou jednotlivých dětí a případně se podílet na vytvoření univerzálních podmínek či pravidel.

Navzdory uvedeným příkladům podpůrné praxe je totiž z rozhovorů se sociálními pracovníky zřejmé, že mezi jejich klienty jsou stále děti nebo mladí lidé, kteří se nemohou spolu se svými vrstevníky účastnit jednorázových či pravidelných školních akcí (výlety, sportovní kurzy, školní kroužky). Podobně se nemohou účastnit volnočasových akcí spolu se svými vrstevníky, především právě z finančních důvodů.

V rámci území probíhají některé aktivity pořádané cíleně pro děti z nízkopříjmových či jinak sociálně znevýhodněných rodin, například letní tábory pořádané MěÚ Beroun a MěÚ Hořovice pro děti z Berounska a Hořovicka v rámci prevence kriminality nebo kroužky některých NNO.⁵ Takové aktivity jsou užitečné a smysluplné, zároveň mohou přispívat k oddělování světů mezi jednotlivými skupinami dětí.

Poslední oblastí, v níž by bylo vhodné některé děti více podpořit, je oblast vzdělávání, školní přípravy a doučování. Z rozhovorů se všemi respondenty vyplynulo, že příprava do školy a vzdělávání se v některých rodinách nedaří a děti z těchto rodin pak – někdy zbytečně – zaostávají za svými spolužáky. Opět jsou zde rozdíly mezi jednotlivými školami, zatímco některé školy nabízejí doučování (např. ZŠ Zaječov, ZŠ Hostomice), jiné školy takovou možnost nemají. V území nefunguje žádná organizace, která by doučování v rodinách poskytovala, okrajově se doučování věnují v rámci sociálně aktivizační služby (Charita Beroun) nebo nízkoprahového zařízení pro děti a mládež (Charita Starý Knín). Aby bylo doučování účinné, není prostor v rámci sociální služby zpravidla dostačující. Podle zkušeností některých respondentů, pokud dítě například propadá z jednoho či více předmětů, je nezbytné, aby doučování probíhalo pravidelně 2x až 3x týdně po delší dobu.

V sousedním ORP Beroun nabízí doučování (nikoliv jako součást sociální služby) organizace Člověk v tísni. Doučování poskytuje díky síti dobrovolníků, jejichž práci koordinuje sociální pracovníce (na poloviční úvazek). Organizace Člověk v tísni by byla schopna rozšířit své aktivity i na území Hořovicka, za předpokladu, že by město Hořovice i ostatní obce byly ochotny finančně podpořit úvazek pro koordinátora doučování. Z dlouhodobých zkušeností sociálních pracovníků vyplývá, že poptávka po doučování v území je a zájem o něj narůstá. Někteří respondenti zároveň považují doučování za vhodnou cestu, jak „vstoupit“ do rodiny, jak získat příležitost pracovat s celou rodinou.

⁵ Letní tábory pro děti ze znevýhodněného sociálního prostředí připravuje MěÚ Beroun ve spolupráci s MěÚ Hořovice již několikátým rokem v rámci prevence kriminality, obě města se na realizaci podílejí finančně i organizačně.

Pro zástupce škol je důležité, aby se v případě, že jejich žáky doučuje někdo jiný, hledaly možné cesty spolupráce mezi školou a tím, kdo dítě doučuje.

Významným aktérem, který se věnuje práci s dětmi ze sociálně znevýhodněného prostředí, je nízkoprahové zařízení pro děti a mládež, které v Hořovicích provozuje Charita Starý Knín.⁶ Klienty zařízení jsou většinou děti a mladí lidé, kteří žijí v Hořovicích, jen výjimečně děti, které dojíždějí z okolních obcí a k návštěvě „nízkoprahu“ využívají čas, kdy čekají na autobus.

Službu využívá velký počet dětí, většina z nich do zařízení dochází pravidelně. Město Hořovice službu podporuje významně jednak z dotačního programu na sociální služby, jednak tím, že hradí odměnu některých lektorů (etoped, lektor tanečního kroužku).

Kromě aktivit, které se odehrávají v prostorách NZDM, realizuje organizace v současné době projekt nazvaný „Vyjít ven“. Cílem projektu je zapojit dospívající mladé lidi do pracovních aktivit pro město, měly by tedy sloužit jednak jako součást terapie a jednak by měly přispět k otevření služby ve smyslu, aby bylo vidět, že klienti NZDM se účastní smysluplných pracovních činností, při kterých si osvojují důležité dovednosti a návyky. Projekt „Vyjít ven“ podporuje město Hořovice jednak finančně, jednak spoluprací při vytváření vhodných pracovních příležitostí pro dospívající. Za práci v rámci projektu dostanou mladí lidé zapláceno, jedná se tedy o formu brigády.

Aktivita nízkoprahového zařízení pozitivně hodnotí jednak pracovníce sociálního odboru, ale také zástupci městské policie, neboť podle jejich zkušeností existence zařízení přispívá ke snížení drobné kriminality ve městě.

4.6 Spolupráce se školami

Otázka spolupráce se školami byla součástí rozhovorů jak s poskytovateli sociálních služeb, tak součástí rozhovorů s pracovníky sociálního odboru. Zmínili ji také na druhé straně zástupci škol, i když spíše okrajově, z důvodů, které dále vysvětlíme.

Považujeme za vhodné připomenout, že rozhovory, jejichž obsahem byla kromě jiného spolupráce se školami na území Hořovicka, se uskutečnily o několik měsíců dříve před pracovním setkáním zástupců škol a pracovníků Odboru sociálních věcí, zdravotnictví a školství MěÚ Hořovice. Vzhledem k tomu, že jeho cílem bylo vzájemné seznámení se a diskuse nad sdílenými problémy, lze předpokládat, že některá zde uvedená zjištění budou postupně zastarávat a proměňovat se podle toho, jak se bude dařit vzájemnou spolupráci prakticky naplňovat.⁷

Školy a sociální odbor se potkávají obvykle tehdy, když škola upozorní na to, že dítě nebo jeho rodina mají nějaké problémy, které se projeví právě ve škole. Může se jednat například o záškoláctví dítěte, výchovné problémy, které se nedaří zvládat v rámci školy, nebo třeba známky „zanedbanosti“ dítěte, kterých si učitel všimne. Sociální pracovníce odboru zmiňovaly rozdíly mezi jednotlivými školami v přístupu k takovým

⁶ NZDM dříve provozovala Poradna pro občanství/občanská a lidská práva. Kvůli personálním změnám a zhoršené kvalitě služby se město rozhodlo spolupráci ukončit a oslovit nového poskytovatele, Charitu Starý Knín.

⁷ Setkání bylo iniciováno OSVZaš a ze záznamu setkání vyplývá, že obě strany mají zájem o pravidelnou a těsnější spolupráci odboru a škol.

situacím, zároveň však uváděly příklady ze své praxe, kdy spolupráce odboru a školy nefunguje.⁸ V takovém případě je pak složitější problém rodiny či dítěte řešit. Opakovaně byly například zmiňovány situace, kdy učitel/ředitel ústně po telefonu popíše problémovou situaci, ale odmítne ji popsat písemně:

„Je to i osobní statečnost konkrétních lidí. Setkala jsem se s ústním udáním od ředitelky, ale když jsme to chtěli písemně, dala od toho ruce pryč a vůbec nedorazila. Protože to nechtěla být ona, kdo by pak jednal s rodiči, když je „udala“, dalo by se říct.“ (terénní poznámky, duben 2018)

„Do telefonu mi učitelka řekla o žákovi, který smrdí, chodí do školy nevhodně oblečený, bůhví, kde ho berou. Kolegyni to druhý den popřela, že nic takového neřekla. Chtěli jsme to šetřit, protože ve stejné době přišel anonym. Když jsme to chtěli písemně, odmítla. Bud' stojím za dítětem a chci mu pomoci, nebo se na to vykašlu a nebudu to říkat ani do telefonu.“ (terénní poznámky, duben 2018)

Problém, který popisují citované úryvky, spočívá v tom, že zástupci škol popíší situaci žáka či rodiny detailně ústně, po telefonu. Napsat písemnou zprávu pro odbor buď odmítnou, nebo jsou ve svých formulacích opatrnější. Sami sociální pracovníci jsou si vědomi toho, že učitelé/školy nejsou vůči rodinám v jednoduché pozici, zároveň bez jejich aktivního zapojení se sociální odbor neobejde.

Pracovníci sociálního odboru v této souvislosti zmiňovali malou kompetenci škol, která se projevuje právě tím, že někdy nevědí, jak se v dané situaci zachovat, nejsou si jisti, kdy se mohou/mají na sociální odbor či na jiné subjekty obrátit.

Problém spatřují sociální pracovnice odboru i v tom, jak jejich práci učitelé/školy vnímají a v jakých chvílích se na ně obracejí. Za nevhodné a nefunkční považují sociální pracovnice případy, kdy se škola nesnaží využít svých vlastních možností a zdrojů, jak dítěti pomoci. Podle jejich zkušeností jsou často na školách problémy v počátečních fázích přehlíženy a dítě s nějakým problémem se do péče odboru dostane později, než by mělo. S tím jde ruku v ruce udržování a podpora obrazu sociálního odboru jako „sociálky“, která může potrestat děti i rodiče.⁹ Výmluvně to ilustruje úryvek z výpovědi jedné respondentky:

„Převážná část škol předpokládá, že problémové děti řešit nemají, přehazují je na sociálku a dokonce nás používají jako výhrušný nástroj pro děti i rodiče. (...) Škola špatně vnímá naši pozici, nechápu, že my máme hlavně chránit dítě, aby zůstalo v rodině. Myslí si, že budeme vyhrožovat rodičům. Ne, my jim řekneme, že rodičovská zodpovědnost je daná zákonem a co všechno jsou jejich povinnosti. Zároveň jim poskytujeme podporu, my nezměníme dítě, aby ve škole přestalo zlobit. Používají nás jako bubáka pro děti i rodiče.“ (terénní poznámky 2018)

Poskytovatelé sociálních a návazných služeb a zástupci škol se podle výpovědí respondentů na obou stranách setkávají spíše výjimečně. Pokud děti nebo celé rodiny využívají některou ze sociálních služeb (nejčastěji sociálně aktivizační služby, nízkoprahové zařízení pro děti a mládež), učitelé a ředitelé o tom zpravidla nevědí a k žádné praktické spolupráci tedy nedochází. Jedním z důvodů, kterým obě strany argumentují, je ochrana žáků či klientů vyplývající ze zákona. Dalším vysvětlením může být nedostatek

⁸ Všechny tyto příklady byly v rozhovoru popisovány anonymně, bez uvedení konkrétní školy či pedagoga.

⁹ Zkušenost pracovnic hořovického sociálního odboru není v tomto ohledu výjimečná. Podobné zkušenosti s tím, jak jejich práci vnímají školy (ale i širší veřejnost), uváděly i pracovnice sociálního odboru v Berouně.

informací na straně škol i neziskových organizací. Školy nemají informace o tom, jak sociální služby pracující s rodinou a dětmi fungují, neznají je, tudíž se na ně v konkrétních případech neobracují. Partnerem pro školy nejsou sociální či jiné služby, ale sociální odbor, konkrétně OSPOD.

Současně sociální pracovníci i pedagogové shodně uváděli, že nějaká forma spolupráce škol a dalších subjektů (nejen OSPOD) může být při řešení situace potřebných dětí užitečná.¹⁰ Jako přirozená se nabízí zejména spolupráce v oblasti doučování, ale je možné hledat i další společná témata.

Někteří respondenti/sociální pracovníci by uvítali, kdyby se nemuseli ve vztahu ke školám cítit jako „vetřelci“, když nějakou formu spolupráce nabízejí. Podle zkušeností některých z nich se školy obávají dovnitř pustit někoho zvenku a dávají přednost tomu řešit problémy s dětmi samostatně (nevyžívají při své práci nástroje, jako jsou případové konference, mediace apod.). Respondenti, kteří měli dobrou zkušenost ze vzájemné spolupráce, mluvili o tom, že je to spíše výjimečné.

Pro zástupce škol je důležité, aby v případě, že dají podnět na OSPOD, dostali zpětnou vazbu o tom, že se „něco děje“. Zprávu o tom, že se s rodinou či dítětem pracuje.

Sociální pracovníci OSPOD i sociální pracovníci neziskových organizací (poskytovatelů SSL) se shodovali, že by uvítali těsnější spolupráci se školami, konkrétně s řediteli škol, metodiky prevence i výchovnými poradci. Vhodným nástrojem by mohla být pravidelná setkávání poskytovatelů služeb, zástupců škol a zástupců sociálního odboru. Díky nim by si všichni účastníci mohli lépe představit, s jakými problémy ve vztahu k dětem a rodinám se konkrétní aktéři setkávají a mohli by společně hledat cesty, jak je včas a účinně řešit.

4.7 Sociální odbor

Samostatnou pozornost věnujeme práci Odboru sociálních věcí, zdravotnictví a školství MěÚ Hořovice, i když některé aspekty (například spolupráce se školami) byly již v textu zmíněny. Nebudeme se zde zabývat detailním popisem agendy sociálního odboru, ale soustředíme se na dvě témata, která v rozhovorech opakovaně zaznívala. Prvním tématem je vnímání a hodnocení práce sociálního odboru zvenku, tj. zejména respondenty z řad poskytovatelů sociálních služeb. Druhé téma přichází „zevnitř“ sociálního odboru a týká se podmínek, v nichž se práce odboru odehrává.

Téma hodnocení sociálního odboru považujeme za důležité především pro to, že sociální odbor je klíčovým aktérem, který může ovlivňovat rozsah, dostupnost i kvalitu sociálních služeb v celém území, byť k tomu ne vždy má vhodné podmínky a je závislý na politickém rozhodování na místní i krajské úrovni.

Ve všech rozhovorech, které jsme vedli, se buď v reakci na naši otázku, nebo spontánně objevovaly jednoznačně kladné ohlasy na práci celého sociálního odboru nebo jednotlivých pracovníků. Respondenti zmiňovali především aktivní a dlouhodobý zájem sociálního odboru rozvíjet sociální služby v území ORP Hořovice. To se podle nich projevuje prakticky například tím, že poskytovatelé mají možnost se pravidelně se zástupci odboru setkávat, a to zdaleka nejen při řešení konkrétních případů, ale také v rámci pracovních setkání a odborných komisí, které iniciuje právě sociální odbor. Respondenti/poskytovatelé dále oceňovali

¹⁰ Pouze jedna respondentka/sociální pracovnice SAS uvedla, že se při své práci bez škol a spolupráce s nimi obejde.

ochotu vedení sociálního odboru i jednotlivých pracovních hledat řešení i složitých situací, otevřené a přímé jednání nebo schopnost obhajovat zájmy sociálních služeb a jejich klientů před politickou reprezentací města či na úrovni Středočeského kraje.

Z konkrétních a viditelných aktivit respondenti pozitivně hodnotili zejména možnost bezplatného psychologického a právního poradenství, které mohou klienti využívat přímo v prostorách Městského úřadu Hořovice. A dále organizaci případových konferencí při řešení komplikovaných situací v rodinách.

Takové hodnocení může být ve zdánlivém rozporu s tím, jak samy pracovníce vnímají obraz instituce, pro kterou pracují u veřejnosti, tj. jako „sociálku“, která „odebírá děti z rodin“. Respondenti/zástupci poskytovatelů SSL jsou ve vztahu k sociálnímu odboru v jiné roli, rozumějí jeho kompetencím a tím, že se pravidelně setkávají s konkrétními pracovníci a řeší společné problémy, mají možnost nahlížet práci odboru zblízka. Tuto příležitost široká veřejnost, a jak ukazují předchozí kapitoly, ani zástupci škol nemají, což může vysvětlovat přetrvávající obraz sociálního odboru.

Součástí rozhovorů s pracovníci sociálního odboru nebyly jen otázky týkající se jejich klientů, práce s nimi, situací, které každodenně řeší, ale také podmínky, v nichž svou práci vykonávají. Tady můžeme navázat na analýzu, která vznikla v rámci komunitního plánování na Hořovicku v roce 2013 a která se věnovala právě práci Odboru sociálních věcí a zdravotnictví MěÚ Hořovice. (Klvačová 2013)

Podobně jako před šesti lety popisují všechny respondentky neustále narůstající administrativní zátěž, která pro ně znamená omezení času na přímou práci s rodinami klientů. Stejně tak po několika letech přetrvávají některé problémy komplikující práci s rodinou, především nedostatek dětských psychiatrů a psychologů na Hořovicku. Jiné, před šesti lety zmiňované problémy, se naopak i díky aktivnímu přístupu a úsilí pracovníků sociálního odboru, daří postupně zlepšovat. To se týká například dostupnosti bezplatné psychologické péče, odborem iniciovaných případových konferencí, zlepšující se spolupráce se školami v území nebo péče o lidi s duševním onemocněním.

V rozhovorech z let 2013 a 2019 přetrvává pozitivní hodnocení práce sociálního odboru samotnými pracovníci. Ve svých odpovědích vysvětlují, v jakých konkrétních situacích se obracují na některou ze svých kolegyně, a zdůrazňují, jak je pro ně důležité, že se mohou na sebe navzájem spolehnout. Každodenně sdílí své zkušenosti, konzultují možná řešení a ověřují si správnost svých rozhodnutí. O příznivém klimatu uvnitř odboru svědčí také skutečnost, že při skupinových rozhovorech odpovídaly všechny respondentky velmi otevřeně, zároveň při zachování anonymity jednotlivých případů. Pro jejich práci je důležitá také podpora vedoucí sociálního odboru, kterou vnímají a nepovažují ji za samozřejmou.

Dobře fungující sociální odbor města je podmínkou jak pro přímou práci s klienty (nejen OSPODu), tak pro rozvoj sociálních a návazných služeb v území. Během procesu komunitního plánování i v rámci výzkumných rozhovorů se opakovaně ukazovalo, že zástupci poskytovatelů, škol i dalších institucí jsou si kvalit hořovického sociálního odboru vědomi, zpravidla vědí, kdy a v jakých situacích se na ně mohou obrátit a této možnosti využívají.

4.8 Spolupráce mezi poskytovateli SSL

Jak již bylo zmíněno, přímo v ORP sídlí jen minimum sociálních a návazných služeb, které se orientují na práci s dětmi. Většina poskytovatelů sídlí v Berouně, takže za nimi klienti z Hořovicka dojíždějí, někteří poskytovatelé nabízejí také terénní služby, tj. oni přijedou za svými klienty. Podobně jako v případě spolupráce mezi školami a sociálním odborem nebo mezi sociálním odborem a poskytovateli služeb, považují za důležitou fungující vzájemnou spolupráci jednotlivých poskytovatelů sociálních i návazných služeb. Ta podle nich funguje dobře, až na ojedinělé výjimky si ji všichni chválí. Navzájem o sobě vědí, mají představu o tom, kdo se čemu věnuje a podle toho klienty směřují do dalších služeb podle jejich specializace (například klienty do Lomikamene, nebo klienty do dluhové porady, do proFem apod.). Rodiny s dětmi tak mohou být současně klienty více sociálních či návazných služeb, které s nimi řeší dílčí „zakázky“. Takřka v každém rozhovoru se objevovaly zmínky o tom, jak si předávají klienty, jak klientům doporučují konkrétní služby apod.

V odpovědích všech dotčených poskytovatelů se opakovalo pozitivní hodnocení praktické spolupráce terénních služeb. Ty organizují pravidelná setkávání iniciovaná Centrem psychologicko-sociálního poradenství Středočeského kraje v Berouně. Na těchto setkáních se věnují vybranému tématu, probírají novinky z legislativy nebo anonymně sdílejí kazuistiku rodiny, dále řeší systémové věci jako je domácí násilí nebo střídavá péče. Spolupráce poskytovatelů fungovala podle jejich slov i dříve, ale díky pravidelným setkáním mají možnost se potkat naživo.

4.9 Podpora rodin ze strany obcí

V rámci rozhovorů s poskytovateli jsme mluvili také o jejich spolupráci s jednotlivými obcemi, na druhé straně bylo toto téma také součástí rozhovorů se starosty či místostarosty obcí. Ukázalo se, že na rozdíl od některých jiných služeb (zejména pečovatelská služba), jsou sociální služby pro rodiny s dětmi podporovány jen výjimečně. Zkušenosti z rozhovorů potvrdila také analýza finančních zdrojů (Popis 2019), z níž vyplynulo, že sociální služby pro rodiny s dětmi podporuje významně jen město Hořovice, ostatní obce v území jen zřídka.

To může mít několik důvodů. Zprv, obce zpravidla podporují volnočasové aktivity pro děti a mládež, jako je podpora sportovních aktivit (pravidelných i jednorázových), kulturních aktivit nebo společenských. Tyto aktivity jsou otevřené, ve většině případů jsou určeny všem rodinám s dětmi bez rozdílu. Pokud jde ale o rodiny s dětmi, které se ocitnou v nepříznivé životní situaci nebo z pohledu starostů „nefungují“, takové rodiny jsou vnímány jako problematické. Obce zpravidla nevidí důvod je podporovat, jejich životní situaci vnímají jako „jejich problém“. To samozřejmě ztěžuje případnou spolupráci se sociálním odborem i poskytovateli sociálních a dalších služeb. O tom, že v jejich obci působí služba podporující rodiny s dětmi, starostové zpravidla neví. Jen výjimečně jsme v rozhovorech se starosty obcí zaznamenali případy, kdy obec (sám starosta či starostka, člen zastupitelstva) aktivně a dlouhodobě podporuje rodinu s dětmi v nepříznivé životní situaci. Následující úryvek z jednoho z rozhovorů ukazuje nikoliv obvyklou praxi, ale osobní nasazení a ochotu pomáhat konkrétního starosty a místostarosty:

Máme několik takových rodin, které potřebují pomoc. Žije tu rodina se třemi dětmi, maminka je nemocná a otec alkoholik, nepracuje. OSPOD pro ně vyjednal pečovatelskou službu, aby vypravovaly děti do školky a do školy. Pomohly otci s úpravou pracovní doby, aby chodil jen na ranní směny do továrny. My jsme to zčásti

dotovali, dopláceli jsme na pečovatelské služby, vyřídili jsme balík hmotné nouze přes Charitu Beroun. Pak mi volali lidé, že otec pije a nestará se o děti. Starosta se za ním vypravil, aby nepil, že mu jinak nebude obec pomáhat. (...) Řešíme to s paní XY z OSPODu v Hořovicích, doporučili PPP a SVP kvůli synovi. (terénní poznámky duben 2018)¹¹

Na druhé straně, některé služby o sobě obcím nedávají vědět. Obce tak, podobně jako školy, nemají představu o tom, jak jednotlivé sociální a návazné služby fungují, jakou konkrétní službu nabízejí a proč může být pro obec užitečné takové služby podporovat, například finančně. Až na výjimky se tedy obce na poskytovatele sociálních a návazných služeb neobracejí, pokud se dozvědí o nepříznivé situaci dětí v rodině, kontaktují přímo sociální odbor.

Podobně jako obraz lidí v nepříznivých životních situacích může být také obraz organizací, které jim nabízejí pomoc, negativní. Mohou být vnímány jako ti, kdo pomáhají lidem, kteří si své dluhy způsobili sami, lidem, kteří jsou závislí na sociálních dávkách nebo na návykových látkách, lidem, kteří se nesnaží svou situaci změnit k lepšímu. Takové organizace pak samy pochybují o tom, jaké jsou možnosti jejich spolupráce s obcemi, kde žijí jejich klienti.

5 Shrnutí hlavních zjištění

- Převážná většina služeb pro rodiny s dětmi sídlí ve městě Beroun, tj. v sousedním ORP. Nabízejí široké spektrum sociálních a návazných služeb pro rodiny s dětmi, klienti z ORP Hořovice však za nimi musí zpravidla dojíždět. Finanční a časová nákladnost jsou důvodem, proč některé rodiny služby v Berouně nevyužívají.
- Do roku 2019 nefungovala v území dluhová poradna ani jiné bezplatné právní poradenství. V průběhu roku 2019 začala fungovat bezplatná právní poradna na Městském úřadu Hořovice, na podzim 2019 otevřela právní poradnu v Hořovicích Charita Beroun. Obě poradny nabízejí také dluhové poradenství.
- Ve městě Hořovice i v okolních obcích chybí dostupné bydlení pro rodiny s nízkými příjmy, pro rodiče samoživitele nebo pro dospělé děti, které odcházejí z dětského domova.
- Nedostupné jsou také služby dětského psychologa či psychiatra, za kterými rodiny dojíždějí zpravidla do Prahy. Chybí také služby adiktologické poradny pro děti mladší 15 let, nejbližší a jediná adiktologická ambulance ve Středočeském kraji pro tuto věkovou skupinu je v Kladně. Chybí také organizace, která by realizovala tzv. asistovaný styk.
- Díky aktivitě sociálního odboru působí na Městském úřadu Hořovice bezplatná psychologická poradna, která je klientům k dispozici 1x 14 dní.
- Ve městě Hořovice působí nízkoprahové zařízení pro děti a mládež provozované Charitou Starý Knín. Zařízení je dlouhodobě finančně podporováno z rozpočtu města. Pracovnice sociálního odboru hodnotí kladně jeho působení na cílovou skupinu.
- Část respondentů by uvítala vznik společného sociálního fondu, z něhož by mohly nízkopříjmové rodiny žádat například na volnočasové aktivity dětí, na dopravu apod.
- Většina respondentů by uvítala těsnější spolupráci sociálního odboru, škol a poskytovatelů sociálních a návazných služeb v území. Shodují se v tom, že dobrá spolupráce by umožnila zachytit problémové situace včas a tedy je i dříve řešit nebo jim předcházet.

¹¹ Vysvětlení pojmů: PPP – pedagogicko-psychologická poradna, SVP – středisko výchovné péče.

- Respondenti by uvítali systémovou podporu dětí a mládeže ve vztahu k volnočasovým aktivitám a možnostem rozvíjení jejich dovedností. Město Hořovice i většina obcí sice finančně podporuje sportovní a jiné volnočasové aktivity pro děti a mládež, zároveň se do této podpory „nevejdou“ nebo z ní „vypadnou“ děti z nízkopříjmových rodin.
- Některé školy či obce v ORP Hořovice nabízejí nějakou formu podpory pro děti ze sociálně znevýhodněného prostředí (doučování, úlevu od platby za volnočasové aktivity apod.), jedná se však o jednotlivé případy, nikoliv o systémovou podporu všech dětí v území.
- V území chybí služba, která by poskytovala intenzivní doučování pro děti z rodin, které nejsou samy schopny zajistit přípravu do školy.
- Jako významná se ve všech rozhovorech opakovaně ukázala spolupráce poskytovatelů sociálních a návazných služeb a sociálního odboru. Respondenti/zástupci poskytovatelů SSL hodnotili spolupráci se sociálním odborem dlouhodobě jako kvalitní, otevřenou a smysluplnou.
- Odbor sociálních věcí, zdravotnictví a školství MěÚ Hořovice je klíčovým a aktivním účastníkem rozvoje sociálních služeb na Hořovicku. Podíl odboru na strategickém rozvoji SSL v území kladně hodnotí zástupci poskytovatelů, kteří se věnují práci s rodinami.
- Intenzivní práci s rodinami komplikuje pracovním sociálního odboru stále narůstající administrativní zátěž i často se proměňující metodická doporučení.
- S výjimkou města Hořovice a několika menších obcí nepodporují obce finančně sociální služby pro rodiny s dětmi v území. Podporu adresovanou rodinám s dětmi směřují do sportovních a jiných volnočasových aktivit, pro některé rodiny jsou však i tyto dotované aktivity finančně nedostupné.
- Všechna opatření na podporu dětí z nízkopříjmových rodin či sociálně znevýhodněného prostředí mohou být uskutečněna jen za spoluúčasti města Hořovice a dalších obcí v ORP, případně dalších aktérů (soukromí dárci, nadace apod.)

6 Použitá literatura a odkazy

Klvačová, P. (2013): Problémy klientů a možnosti jejich řešení z pohledů pracovníce OSVZ MěÚ Hořovice. Centrum pro komunitní práci střední Čechy

Mapaexekuci.cz (interaktivní mapa exekucí v České republice). Otevřená společnost, o.p.s. a Ekumenická akademie, z.s.

Popis a vyhodnocení finančních zdrojů pro poskytování sociálních a návazných služeb na území ORP Hořovice (2019). Centrum pro komunitní práci střední Čechy